

Miomir Despotović
Filozofski fakultet, Beograd

¹SOCIJALNO-EKONOMSKI RAZVOJNI POTENCIJAL OBRAZOVANJA ODRASLIH²

- Sažetak -

U radu se razmatraju mogućnosti Srbije da kroz obrazovanje odraslih dosegne i ispuni ciljeve i smernice koje apostrofiraju ključni međunarodni dokumenti (Milenijumski ciljevi, Kopenhagenski i Lisabonski procesi), kako bi postala ravnopravan učesnik i partner u međuzavisnom svetu, posebno EU kao svom kulturnom, ekonomskom i političkom okruženju. Na osnovu analize osnovnih indikatora socijalno-ekonomskog razvoja i stanja sistema srednjeg stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih definisani su prioriteti u području politike obrazovanja odraslih koji bi unapredili razvojni potencijal obrazovanja odraslih i pretvorili ga u efikasan instrument socijalno-ekonomskog razvoja Srbije.

Ključne reči: **obrazovanje odraslih, osnovno obrazovanje odraslih, stručno obrazovanje odraslih, ciljevi obrazovanja odraslih.**

1. Svrha i ciljevi

Ovaj pregled je napisan za potrebe donosioca političkih odluka i kreatora politike obrazovanja u Srbiji. Njegova je osnovna svrha da pruži bazične informacije o stanju obrazovanja odraslih u Srbiji i mogućnostima da se ono koristi kao socijalno-ekonomski razvojni potencijal. Polaznu osnovu čine ciljevi i smernice socijalno-ekonomskog razvoja u nekim ključnim međunaro-

¹ Uz saglasnost autora, tekst je preuzet iz Zbornika radova s naučnog skupa „Andragogija na početku trećeg milenijuma“, održanog 2. juna 2006. godine u Beogradu, izdavač: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd, 2007. godine.

² Rad je nastao u okviru projekta "Obrazovanje i učenje - pretpostavke evropskih integracija" (broj: 149015), koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

dnim dokumentima i osnovni indikatori socijalno-ekonomskog i ljudskog razvoja u Srbiji.

2. Međunarodna dokumenta

2.1. Milenijumski ciljevi

Na Generalnoj skupštini UN u septembru 2000. godine 147 šefova država i vlada usvojili su Milenijumsku deklaraciju, „priznavajući svoju kolektivnu odgovornost za podršku principima ljudskog dostojanstva, jednakosti i pravičnosti na globalnom nivou”³. U cilju dostizanja ovih principa definisan je skup Milenijumskih ciljeva razvoja koji, na kvantifikovan način koji se može evaluirati, treba da pokažu rezultate održivog razvoja i iskorenjivanja siromaštva do 2015. u svakoj zemlji. Ciljevi definisani u Milenijumskoj deklaracije su:

- iskoreniti krajnje siromaštvo i glad
- postići univerzalnost osnovnog obrazovanja
- promovisati jednakost među polovima i dati veća prava ženama
- smanjiti smrtnost dece
- poboljšati zdravlje majki
- izboriti se sa HIV-om/AIDS-om, malarijom i ostalim bolestima
- osigurati održivost prirodne sredine
- razviti globalno partnerstvo za razvoj

2.1.1. Mogućnost za realizaciju Milenijumskih ciljeva u Srbiji

Među milenijumskim ciljevima, osnovno obrazovanje ima poseban značaj, ne samo jer je apostrofirano kao poseban cilj, već i zato što predstavlja osnovu za realizaciju svih ostalih ciljeva. Ono je, međutim, direktno povezano sa iskorenjivanjem siromaštva i gladi.

Krajem 2003. godine Vlada Srbije je donela Strategiju za smanjenje siromaštva. Implementacija Strategije komplementarna je sa naporima Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji⁴. Statističko-analitičku osnovu za izradu ove

³ <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>

⁴ Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Crbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Vlada Republike Srbije, Kancelarija vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd, 2005.

strategije predstavljala je *Anketa o životnom standardu stanovništva za 2002. godinu*. Nacionalna linija siromaštva za 2002. godinu utvrđena je u iznosu od 2,4 američkih dolara dnevno po potrošačkoj jedinici za prosečno četvoročlano domaćinstvo⁵. Na osnovu ove vrednosti linije siromaštva u Srbiji je bilo približno 800.000 siromašnih građana, odnosno 10,6% od ukupnog broja stanovnika⁶. Bez obzira na značajan rast domaćeg bruto proizvoda po prosečnoj stopi od 5,1% u periodu između 2000. i 2005. godine⁷, Srbiju karakteriše siromaštvo značajnog dela stanovništva. Anketa o životnom standardu iz 2003. – 2004. godine pokazuje da nema značajnih promena u nivou siromaštva u 2003. i 2004. godine u odnosu na stanje iz 2002.⁸, što sugeriše da siromaštvo nije vezano samo za stanje ekonomije i da se ne može iskoreniti samo merama ekonomske politike, već da ima duboke socijalne korene koji leže u sistemu socijalne (ne)pravde, a pre svega, u sistemu neravnomerne i nepravedne raspodele ljudskih sposobnosti i potencijala, odnosno obrazovanju.

2.1.2. Siromaštvo, nezaposlenost i obrazovanje

Stopa upisa u osnovne škole u Srbiji iznosi između 95 i 99%, pa se može reći da postoji potpuna dostupnost osnovnog obrazovanja, te da je drugi Milenijumski cilj u Srbiji potpuno dostignut. Međutim stopa završetka osnovnog obrazovanja je znatno niža i procenjuje se između 80% i 85%⁹. U prilog toj proceni govore i podaci o stopi upisa u srednje škole koja je u 2005. godini bila 78,7%¹⁰, što znači da preko 30% populacije ostaje na nivou osnovnog obrazovanja ili ispod njega. Sistem obrazovanja, dakle, ne omogućuje svoj deci realizaciju prava na osnovno obrazovanje i kao takav u značajnoj meri generiše siromaštvo. Konstantna «produkcija» stanovništva bez elementarne pismenosti i potpunog osnovnog obrazovanja, a time i mogućnosti za bilo koju vrstu stručne osposobljenosti i nalaženje posla, znači i

⁵ Nacionalna linija siromaštva obuhvata izdatke za hranu, odeću, obuću, higijenu, pokućstvo, prevoz, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i drugo. Ona je određena kao ukupna potrošnja onih domaćinstava čija je potrošnja hrane jednaka minimalnoj potrošačkoj korpi - dnevni unos 2288 kalorija.

⁶ Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2003.

⁷ Izveštaj o Razvoju Srbije 2005., Republički zavod za razvoj, Beograd, 2005., str. 6.

⁸ Izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2005.

⁹ Podaci Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

¹⁰ Srednje obrazovanje 2000. – 2005., statistički bilten, Ministarstvo prosvete i sporta, Sektor za srednje obrazovanje, Beograd, 2006., str. 14.

konstantnu produkciju siromašnih, odnosno potencijalno siromašnih. Naime, siromaštvo je direktno povezano sa nivoom obrazovanja pri čemu su dubina i oštrina siromaštva znatno veći kod onih sa nižim nivoima obrazovanja. Samo 2% onih koji su završili fakultet je siromašno. Pored dece, koja se nalaze u kategoriji sa natprosečnim rizikom siromaštva, i domaćinstava sa pet i više članova, najveći rizik siromaštva (dva puta veći od proseka populacije) je kod onih koji nisu završili osnovnu školu¹¹. Druga kategorija siromašnih su nezaposleni. Nezaposleni su suočeni sa najvećim rizikom siromaštva (59,4% većim od proseka populacije), kao i sa najvećom dubinom i oštrinom siromaštva¹².

2.1.3. Osnovno obrazovanje odraslih - instrument za smanjenje siromaštva

Siromaštvo, nezaposlenost i nedostatak obrazovanja funkcionišu po sistemu spojenih sudova. Ključni generator siromaštva je nezaposlenost, a jedan od osnovnih generatora nezaposlenosti je nedostatak elementarnih znanja, veština i radnih kompetencija. Stoga povećanje zaposlenosti predstavlja osnovu za smanjenje siromaštva, a obrazovanje i stručno osposobljavanje osnovu za smanjenje nezaposlenosti. Značajniju redukcija siromaštva, pored povećanja društvenog bruto proizvoda, moguća je ostvariti jedino preko razvoja efikasnog tržišta radne snage i uspešnog rešavanja problema nezaposlenosti, što u najširem smislu podrazumeva povećanje adaptibilnosti radne snage i njenog kvaliteta u celini. Ako se kao mera adaptibilnosti i kvaliteta uzme nivo obrazovanja onda se može očekivati da će Srbija imati značajne teškoće u suzbijanju siromaštva. Poslednji popis pokazuje da se 232.925 (3,45%) stanovnika starijih od 15 godina izjašnjava kao nepismeni, od čega je 12% starosti do 49 godina, dok blizu 22% (1.386.526) stanovništva starijeg od 15 godina nema potpuno osnovno obrazovanje¹³. To znači da oko 1.6 miliona ljudi starijih od 15 godina ne poseduje ni minimum životnih i radnih veština i bez realne je šanse da nađe zaposlenje ili obavlja pristojan posao. U tom pogledu Srbija se značajno razlikuje od zemalja EU. Očigledan primer je Slovenija.

¹¹ Detaljnije videti u: Izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, Vlada Republike Srbije, 2005. i <http://www.prsp.sr.gov.yu/kosu.jsp>.

¹² Isti izvor.

¹³ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002., Školska sprema i pismenost, Republički zavod za statistiku, Beograd, Jul, 2003., str.14.

	Bez škole	Nezavršeno osnovno obrazovanje	Završeno osnovno obrazovanje
Srbija	5,8 %	16,5 %	24,4 %
Slovenija	0.7 %	6,3 %	26,1 %

Izvor: Analiza humanog razvoja Republike Srbije, Republički zavod za razvoj, Beograd, 2006., str.75.

Iako ima razgranatu mrežu redovnih osnovnih škola, sistemski i institucionalni kapaciteti Srbije da reši ili bar ublaži problem nepismenosti i nepotpunog osnovnog obrazovanja odraslog stanovništva su minimalni. Redovne osnovne škole nemaju zakonske mogućnost da se bave obrazovanjem odraslih, dok je broj škola za osnovno obrazovanje odraslih nedovoljan. Prema podacima Ministarstva prosvete i sporta u Srbiji je 2003. godine bilo 16 škola za osnovno obrazovanje odraslih¹⁴, dok ih u 2006. godini ima svega 8¹⁵, što je u ogromnoj nesrazmeri sa brojem onih koji ne poseduju potpuno osnovno obrazovanje. Druga strana problema odnosi se na stvarnu namenu i funkciju škola za osnovno obrazovanje odraslih. Podaci i praksa pokazuju da odrasli ne pohađaju ove škole, jer su im one organizaciono i programski neprilagođene sa stanovišta svakodnevnog života, a sa stanovišta zapošljavanja nefunkcionalne. Zbog programske i organizacione neprilagođenosti i nedostatka adekvatne politike i strategije obrazovanja odraslih, tokom poslednje dve decenije škole za osnovno obrazovanje odraslih postale su škole za prerasle osnovce (ponovce), odnosno adolescente sa teškoćama u učenju i ponašanju i za decu iz marginalnih grupa, pre svega Rome, od kojih se neki upisuju u prvi razred sa 10 ili 12 godina. Na taj je način: a) stvoren je paralelan sistem redovnog osnovnog obrazovanja - jedan za uspešne i relativno uspešne a drugi za neuspešne, siromašne i marginalne i b) u potpunosti je ukinut sistem za osnovnoobrazovanje odraslih, odnosno konvertovan u sistem za „korekciju rada“ redovnih osnovnih škola.

Polazeći od činjenice da je najveći rizik siromaštva kod onih koji nisu završili osnovnu školu i kapaciteta sa kojima raspolaže, šanse Srbije da ispuni prva dva milenijumska cilja nisu velike. Ako je projektovani cilj da se u na-

¹⁴ Statistika upisa u srednje škole 2002., Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd, 2002. i podaci Ministarstva prosvete.

¹⁵ Podaci Instituta za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

rednoj dekadi najveći deo stanovništva uvede u civilizaciju pismenih, u Srbiji bi godišnji kontingent u školama za osnovno obrazovanje odraslih morao da bude od 100.000 do 138.000 ljudi, pod uslovom potpunog obuhvata dece osnovnim obrazovanjem i potpunog zaustavljanja prevremenog napuštanja osnovne škole. Čak iako bi se opredelila da, u cilju neposrednog podsticanja zapošljavanja, omogući sticanje osnovnog obrazovanja samo za radno aktivno stanovništvo, Srbija nema institucionalne kapacitete da to opredeljenje realizuje.

Osnovna teškoća za rešavanje ovog problema nalazi se na nivou politike obrazovanja i politike zapošljavanja. Dosadašnje politike obrazovanja nisu prepoznavale sistem osnovnog obrazovanja odraslih kao instrument za unapređenje zapošljavanja i redukciju siromaštva. Politika obrazovanja u Srbiji bazirala se na implicitnoj pretpostavci da će se problem nepismenosti i nepotpunog osnovnog obrazovanja postepeno rešiti kroz sistem redovnog osnovnog obrazovanja. Ta pretpostavka je teorijski moguća ali njeno ostvarenje traje i suviše dugo. U periodu između 1991. i 2001. u Srbiji je broj lica bez školske spreme redukovan za 46% a broj lica bez osnovnog obrazovanja za 37%. Iako je reč o značajnim pomacima oni nisu dovoljni, niti su sa stanovišta unapređenja mogućnosti zapošljavanja i redukcije siromaštva dovoljno efikasni i efektivni.

Politika „postepenog“ rešavanja problema nepismenosti i nepotpunog osnovnog obrazovanja je iz perspektive mogućnosti zapošljavanja i redukcije siromaštva isuviše spora. Da bi se pospešilo zapošljavanje, pristup osnovnom obrazovanju odraslih u smislu „druge šanse“ mora biti potpuno otvoren i realno moguć.

Politika zapošljavanja, koja se u Srbiji realizuje u poslednjih nekoliko godina, pokušava da nadomesti propuste u sistemu osnovnog obrazovanja i da zaposlenost unapredi kroz sistem aktivnih mera zapošljavanja. Međutim, u aktivne mere zapošljavanja još uvek se ulažu minimalna sredstva (odnos aktivnih i pasivnih mera je 10 : 90%)¹⁶. Ove mere obuhvataju veoma mali broj lica i u suštini nisu u stanju da „uhvate“ kategoriju nepismenih i onih sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem. Domet aktivnih mera zapošljavanja je u odnosu na kategoriju nepismenih i onih bez potpunog osnovnog obrazovanja veoma ograničen. Pitanje je da li je uopšte moguće i u kojoj meri nepismene i polupismene i one sa nepotpunim osnovnim obrazovanjem obučavati kako da otkrivaju vlastite profesionalne ciljeve i interesovanja, kako da

¹⁶ Izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2005.

rade na vlastitom samoobrazovanju, kako da dođu do raspoloživih informacija o slobodnim radnim mestima, pripreme svoju biografiju i kako da se pripreme za razgovor sa poslodavcem ili pokrenu sopstveni posao.

Elementarna pismenost i osnovno obrazovanje predstavljaju minimum za sticanje stručnih znanja i kompetencija, kao i za učešće u programima i merama aktivne politike zapošljavanja, a samim tim i za unapređenje zapošljavanja i redukciju siromaštva. Kreiranje efikasnog sistema osnovnog obrazovanja odraslih je imperativ. Bez trajnog mehanizma kakav je sistem osnovnog obrazovanja odraslih, nije moguće kreirati smislenu politiku, efikasnu strategiju i sistem mera za zapošljavanje i redukciju siromaštva najugroženijih kategorija stanovništva.

2.2. Kopenhagenski i Lisabonski procesi

Evropski Savet je 1993. godine u Kopenhagenu, definisao uslove koje zemlje kandidati za ulazak u Evropsku uniju moraju ispuniti. Ti uslovi poznati su pod nazivom «kriterijumi članstva» ili Kopenhagenski kriterijumi.

Ovi kriterijumi zahtevaju da zemlje kandidati za prijem u EU moraju postići:

- stabilnost institucija, garantujući time demokratiju, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i poštovanje i zaštitu manjina;
- postojanje funkcionalne tržišne ekonomije koja će biti dorasla da se suoči sa pritiskom konkurencije i tržišnim silama unutar Unije;
- sposobnost da preuzmu obaveze članstva, uključujući i prihvatanje političkih i ekonomsko-monetarnih ciljeva Unije.

Na specijalnom sastanku održanom 23. i 24. marta 2000. godine u Lisabonu, Evropski savet je postavio novi strateški cilj Evropske unije *da do 2010. godine postane najkonkurentnija i najdinamičnija privreda sveta zasnovana na znanju i sposobna da ostvari održivi ekonomski rast sa kvantitativno i kvalitativno boljim zapošljavanjem i većom socijalnom kohezijom*. Usvojena je sveobuhvatna reformska agenda pod nazivom „Zapošljavanje, ekonomske reforme i socijalna kohezija - put ka Evropi zasnovanoj na informacijama i znanju" - poznata kao *Lisabonska strategija*. Prema Lisabonskoj strategiji, jačanje konkurentnosti Unije zasniva se na sedam ciljeva:

- širem i efikasnijem korišćenju novih informacionih tehnologija;
- stvaranju evropskog prostora za istraživanje i inovacije;
- dovršetak izgradnje jedinstvenog unutrašnjeg tržišta EU;
- stvaranju efikasnih i integrisanih finansijskih tržišta;

- jačanje preduzetništva poboljšanjem i pojednostavljenjem regulatornog okruženja za preduzeća;
- bolja socijalna inkluzija utemeljena na promociji zapošljavanja, unapređenju veština i modernizaciji sistema socijalne zaštite;
- održivi razvoj koji omogućuje dugoročni kvalitet života.

2.2.1. Evropski okvir za reformu obrazovanja odraslih

Na samitu u Lisabonu Savet Evrope je prepoznao važnost obrazovanja kao integralnog dela ekonomskog i socijalnog razvoja. Zbog toga je Evropska komisija u novembru 2000. usvojila Memorandum o doživotnom učenju¹⁷ kojim se afirmiše potreba i mogućnost učešća u procesima učenja svih stanovnika Unije u cilju poboljšanja znanja, veština i kompetencija.

Polazeći od Memoranduma, a imajući u vidu ostvarenja ciljeva Lisabonskog samita, Savet Evrope je tokom 2001. godine usvojio Izveštaj o konkretnim budućim ciljevima sistema obrazovanja¹⁸ i Izveštaj o konkretnim budućim ciljevima obrazovanja i obuke¹⁹. Svi strateški ciljevi u ovim dokumentima podjeljeni su u niz posebnih ciljeva od kojih izdvajamo one koji su relevantni za reformsku nastojanja u području obrazovanja odraslih:

- osiguranje dostupnosti obrazovanja za sve, posebno mogućnosti odraslima da participiraju u procesima učenja tokom celog života;
- povećanje investicija u ljudske resurse;
- unapređenje fleksibilnih puteva učenja za sve;
- unapređenje mreže institucija za obrazovanje i obuku na različitim nivoima;
- proširenje pristupa doživotnom učenju kroz razvoj sistema informisanja, savetovanja i vođenja;
- uspostavljanje partnerstva između svih tipova institucija za obrazovanje i obuku, sveta rada i istraživačkih centara;
- unapređenje uloge socijalnih partnera u razvoju obuka uključujući inicijalnu obuku i obuku na radnom mestu;
- razvoj metoda za validaciju neformalnog iskustva učenja;

¹⁷ A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 30.10.2000. SEC (2000.) 1832.

¹⁸ Report from the Commission, The concrete future Objectives of Education Systems, Brussels, 31.01.2001. COM (2001.) 59 final.

¹⁹ Report from Educational Council to the European Council on the concrete future objectives of education and training system, Brussels, 14. February 2001.,5980/01.

- obezbeđenje sticanja osnovnih veština za sve, posebno za one sa posebnim potrebama i odrasle;
- organizacija obrazovanja i obuke na način koji realno omogućuje odraslima da participiraju u obrazovanju i kombinuju participaciju u obrazovanju sa drugim aktivnostima i odgovornostima.

Negovanje kulture učenja i kontinuirana mogućnost za učenje je od ključne važnosti za socijalni i ekonomski razvoj Evrope, pri čemu se adaptacija sistema vidi kao najznačajniji izazov za sve države članice. Da bi se podržao ekonomski razvoj, redukovala i predupredila socijalna isključenost sistem obrazovanja se mora adaptirati prema zahtevima i principima doživotnog učenja. Sistem obrazovanja mora biti dostupan ne samo mladima, već i odraslima, pogotovu ako se ima u vidu da proporcija mladih ljudi u demografskoj piramidi nikada nije bila manja, a da se proporcija odraslih intenzivno uvećava.

2.3. Mogućnosti Srbije za evropsku integraciju

Od 14 strukturnih indikatora koji je Evropski savet usvoji 2004. godine, koji kao analitičko sredstvo služe za praćenje napretka u ostvarivanju ciljeva Kopenhagenske, odnosno Lisabonske strategije, ovde ćemo analizirati one koji su neophodni za procenu mogućnosti integracije Srbije u evropski socijalno-ekonomski prostor za čije je doseganje relevantno obrazovanje odraslih - opšti ekonomski uslovi (BDP i produktivnost rada), zaposlenost i inovacije i istraživanje uključujući nivo obrazovanja stanovništva.

2.3.1. Ekonomski rast

Od 2000. godine u Srbiji se sprovodi intenzivna ekonomska reforma. Posle dugogodišnje krize privreda je ušla u fazu tranzicionog (sporijeg) rasta i blagog oporavka. Vlasnička transformacija se praktično nalazi u završnoj fazi, što ima pozitivne efekte na restrukturiranje privrede, priliv stranog kapitala, porast produktivnosti, zarada, broja malih i srednjih preduzeća i sl.

U periodu od 2001. - 2004. u Republici Srbiji je ostvaren značajan rast bruto domaćeg proizvoda po prosečnoj stopi od 5,1%. Za ovaj rast je najzaslužniji sektor usluga i poljoprivreda. BDP po stanovniku dostigao je 2.350 EUR da bi u prvoj polovini 2005. bio povećan za 6,1%. Iako je reč o značaj-

nom rastu, društveni bruto proizvod po stanovniku je za 30,3% manji od proseka EU²⁰.

Od 2000. godine produktivnost rada u Srbiji se uvećava po prosečnoj stopi od 5.7%, što je uglavnom rezultat porasta bruto društvenog proizvoda i smanjenja zaposlenosti. Iako je došlo do značajnog povećanja, stopa produktivnosti srpske privrede je još uvek među najnižim u Evropi. Između Srbije i EU postoji dubok jaz u pogledu produktivnosti. Nivo indeksa produktivnosti radne snage po zaposlenom prema paritetu kupovne moći je 42,2% od proseka EU²¹. To ukazuje na dosta nisku konkurentnost radne snage u Srbiji mada je u odnosu na tranzicione zemlje članice EU i zemlje iz okruženja Srbija napravila pomak u privrednoj konkurentnosti. Na rang listi indeksa konkurentnog rasta Srbija je sa 89. pozicije u 2004. godini prešla na 80. poziciju u 2005. godini. U području poslovne konkurentnosti Srbija je sa 85. pozicije u 2004. pala na 86. poziciju u 2005²².

2.3.2. (Ne)zaposlenost

U periodu između 1996. i 2000. godine došlo je do smanjenja broja zaposlenih za oko 200.000 da bi u periodu od 2000.-2003. taj broj bio smanjen još za 60.000. U 2004. započinje postepeno zaustavljanje smanjenja broja zaposlenih²³ ali se opšti trend i dalje održava. Ukupan broj zaposlenih u 2005. bio je 2.068.964, a u 2006. godini 2.031.786²⁴. Istovremeno, usled ekonomskog zaostajanja, strukturnih promena i vlasničke transformacije broj nezaposlenih se poslednjih godina dramatično uvećavao i dosegao cifru između 800.000 i 1.000.000. Stopa zaposlenosti u Srbiji doseže 84,5% od proseka EU²⁵. U obrazovnoj strukturi zaposlenih postoji značajan broj obrazovanih i stručnih radnika, ali je i učešće nestručnih u ukupnom broju još uvek veoma visoko. U strukturi nezaposlenih dominantno mesto zauzimaju nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici, ali se broj obrazovanih visoko-kvalifikovanih nezaposlenih značajno uvećava.

²⁰ Izveštaj o Razvoju Srbije 2005., Republički zavod za razvoj, Beograd, 2005., str. 6.

²¹ Isti izvor, str. 9.

²² Isti izvor, str. 7.

²³ Anketa o radnoj snazi - oktobar 2003., Saopštenje, br. 148, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2004. i Anketa o radnoj snazi - oktobar 2004., Saopštenje, br.83. Republički zavod za statistiku, Beograd, 2005.

²⁴ Zaposleni u Republici Srbiji, 2006., Saopštenje, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2006, str. 2, Zaposleni u Republici Srbiji, 2005., Saopštenje, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2005., str.2.

²⁵ Izveštaj o Razvoju Srbije 2005., Republički zavod za razvoj, Beograd, 2005., str. 8.

2.3.3. Tehnološka razvijenost, inovacije i istraživanja

Inovacije i inovativno ponašanje koji se nalaze u osnovi tehnoloških promena su početak tranzicije, uzrok i inspirator ekonomskih i socijalnih preobražaja. Dostupni statistički pokazatelji govore da Srbija ima značajan naučni potencijal sposoban da inicira, produkuje prati tehničko-tehnološke promene. Razume se da je stanje u području naučno tehnoloških istraživanja verna refleksija opšteg socijalno-ekonomski stanja u Srbiji poslednjih godina. Broj naučno-istraživačkih organizacija od 1991. do 1999. godine smanjen je za 30% a naučno istraživačkih instituta za 54%²⁶. Značajno smanjenje broja istraživača u naučno-istraživačkim institutima, koji se u prvom redu bave primenjenim i razvojnim istraživanjima, govori o smanjenju potencija za tehnološko menjanja i osavremenjavanja privrede. Tome u prilog govori i podatak da je u toku 1999 godine Zavodu za patente prijavljeno svega 56 patenata i pronalazaka²⁷ što je jedna od prvih indikacija niskog stepena tehnoloških promena. Broj inovacija i patenata je determinisan različitim faktorima ali je verovatno srazmeran potrebi privrede i poslodavaca za novim proizvodima i novim tehnologijama.

Privredu Srbije karakteriše dominantna zastupljenost tradicionalne industrijske proizvodnje, visoko tehničko-tehnološko zaostajanje u odnosu na evropsko i svetsko tržište, disperzivan izvozni asortiman uz visoko učešće sirovina i proizvoda nižeg stepena obrade²⁸. Troškovi istraživanja i razvoja, izraženi kroz procenat učešća u društvenom bruto proizvodu neznatno su se uvećali u periodu 2000.-2003. godine²⁹. Po učešću troškova za naučno-istraživački rad i bruto društvenom proizvodu Srbija se nalazi u donjem delu rang liste EU. Iza nje su jedino Rumunija, Bugarska, i Litvanija³⁰.

²⁶ Naučno-istraživačke i istraživačko - razvojne organizacije 1999., Statistički bilten broj 2305., Savezni zavod za statistiku, Beograd, str. 53.

²⁷ Naučno-istraživačke i istraživačko - razvojne organizacije 1999., Statistički bilten broj 2305., Savezni zavod za statistiku, Beograd, str. 53.

²⁸ Detaljnije videti: Izveštaj o razvoju Srbije 2005. Republički zavod za razvoj, Beograd, 2005.

²⁹ Analiza humanog razvoja Republike Srbije, Republički zavod za razvoj, Beograd, 2005, str. 79.

³⁰ Isti izvor, str.79.

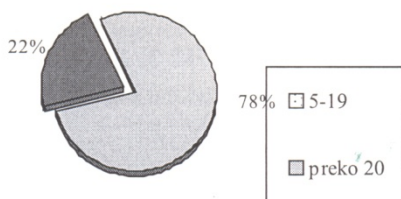
3. Obrazovanje odraslih - instrument za doseganje smernica EU

Ekonomski i socijalni razvoj, povećanje nivoa konkurentnosti i produktivnosti, pre svega, podrazumeva kvalitetne ljudske resurse i adekvatne kapacitete za njihov razvoj i unapređenje. To znači da se jedan od ključeva poboljšanja opšte ekonomske situacije, povećanje zaposlenosti i ukupan ekonomski razvoj nalazi u obrazovanju odraslih i njihovom stručnom osposobljavanju i usavršavanju.

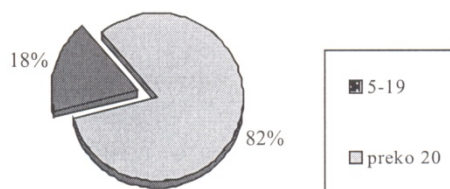
3.1. Stanje ljudskih resursa

Starosna struktura stanovništva Srbije je prilično ujednačena. Najbrojnija kategorija je ona između 45 - 49 godina (621.553) i ona između 50 - 54 godine (571.356)³¹. Pošto se stopa prirodnog priraštaja drastično smanjuje (1950. - 16.4% : 1998. - 1,4%),³² a prosečno trajanje života produžava. U Srbiji je, kao i u većini evropskih zemalja, broj starijih od 60 godina u konstantnom porastu. Procenat učešća starijih od 60 godina u ukupnoj populaciji povećao se sa 13% 1971. godine do 22% 2002. godine³³, dok se broj dece i mladih smanjivao.

Odnos dece školskog uzrasata i punoletnog stanovništva u Srbiji 1971.

Odnos dece školskog uzrasata i punoletnog stanovništva u Srbiji 2002.

³¹ Popis 2002., Pregled po naseljima, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, str. 14-15.

³² Izvor: Statistički godišnjak Srbije, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2002, str.44. i Popis 2002, Pregled po naseljima, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, str. 14-15.

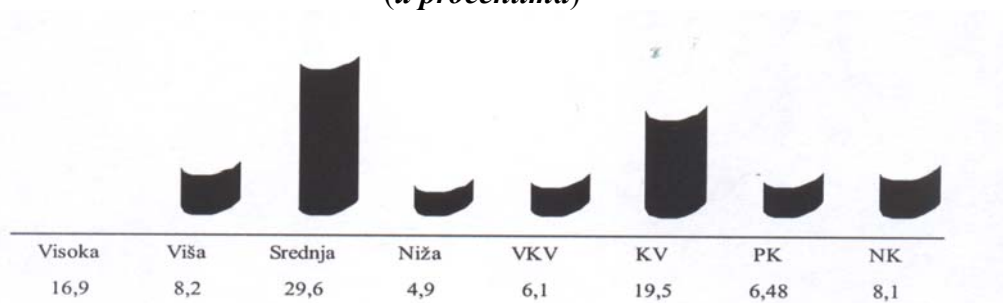
³³ Izvor: Popis 2002., Pregled po naseljima, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, str.14 - 15. i Statistički godišnjak Srbije, Republički zavod za statistiku, Beograd, str.44.

Ukupna obrazovna struktura stanovništva Srbije, i pored izvesnih poboljšanja u odnosu na stanje iz 1991. godine je i dalje nepovoljna. Prema podacima iz 2002. godine blizu 22% stanovništva starijeg od 15 godina ne poseduje potpuno osnovno obrazovanje. Skoro 24% stanovništva poseduje osnovno obrazovanje kao svoj obrazovni maksimum, što znači da se skoro 46% stanovništva nalazi na osnovnom obrazovnom minimumu ili ispod njega. To znači da blizu 2,5 miliona ljudi starijih od 15 godina poseduje minimum životnih i radnih veština.

U odnosu na stanje iz 1991. došlo je do značajnijeg smanjenja grupacije neobrazovanih i povećanja grupacije obrazovanih. Dominantna kategorija su oni sa srednjim obrazovanjem (41%), dok je kategorija onih sa višim visokim obrazovanjem malobrojna i najvećim delom koncentrisana u većim kulturnim, odnosno univerzitetskim centrima.

U obrazovnoj strukturi zaposlenih dominiraju obrazovani i stručni radnici, dok je učešće nestručnih u ukupnom broju zaposlenih skoro 20%.

Zaposleni prema stepenu stručne spreme – 2006.
(u procentima)

Izvor: Zaposleni prema visini zarada i stepenu stručne spreme, Saopštenje, br.173, 2006, Republički zavod za statistiku, Beograd, str.6.

Kada je u pitanju stručno osposobljavanje i usavršavanje Srbija ne poseduje institucionalne kapacitete koji bi predstavljali instrument za unapređenje kvaliteta radne snage, poboljšanje konkurentnosti i produktivnosti, zadovoljenje potreba tržišta rada za znanjima i veštinama i prevazilaženje dubokog jaza koji je u tom pogledu deli od zemalja EU. Ona jedino može da se osloni na postojeći sistem srednjeg stručnog obrazovanja. Međutim u tom pokušaju pred Srbijom stoje dve krupne barijere.

Prva od njih se odnosi na programsku neadekvatnost srednjih stručnih škola u odnosu na potrebe tržišta rada. Prema podacima iz 2001./2002. školske godine u Srbiji je bilo 475 srednjih škola od čega 127 gimnazije i 349

srednjih stručnih škola³⁴. U odnosu na potrebe privrede i tržišta rada programi srednjih stručnih škola su u velikoj meri nerelevantni o čemu, dosta grubo, ali veoma slikvito, govori i podatak da su broj nezaposlenih i broj srednjih škola u Srbiji prilično podudarni, što znači da najviše nezaposlenih ima u regionima gde je i najveći broj srednjih škola. O neadekvatnosti sistema srednjeg stručnog obrazovanja govore i podaci o upisu učenika u srednje škole iz 2003. godine koji pokazuju da značajan broj obrazovnih profila nije interesantan za populaciju mladih iako za neke od njih postoji interesovanje na tržištu rada.

Drugi problem odnosi se na činjenicu da srednje stručne škole imaju vrlo ograničene mogućnosti da se bave obrazovanjem odraslih i da odgovore na potrebe tržišta rada za radnom snagom (kratkotrajni oblici obrazovanja koji odgovaraju na potrebe tržišta rada i specifične potrebe preduzeća i pojedinaca, kratkotrajni oblici obuke usmereni na unapređenje radne efikasnosti, fleksibilnosti i zapošljivosti). One su pre svega namenjene populaciji mladih i u programskom i organizacionom smislu su zatvorene za odrasle. Iako Zakon o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja dozvoljava srednjim stručnim školama da se bave prekvalifikacijom, dokvalifikacijom i osposobljavanjem, zastareli programi, i potpuno školski način rada su „zatvorili“ srednje stručne škole za odrasle. Prema postojećim propisima škole ne organizuju stvarnu nastavu (obuku) za vanredne učenike ili odrasle, već samo obavljaju polaganje završnog ispita, čime minimalizuju svoju ulogu i stvarni doprinos unapređenju ljudskih resursa i ekonomskom razvoju. Posebnu teškoću predstavlja i činjenica da još uvek ne postoji zakonska mogućnost produkcije i akreditacije programa obuke i stručnog osposobljavanja i sticanja sertifikata koji bi bili prepoznatljivi na celokupnom tržištu rada Srbije ili u pojedinim sektorima ili delatnostima.

Jedan od temelja Lisabonske strategije jeste razvoj ljudskih resursa, odnosno obrazovanje i obučavanje svih građana za život i rad u društvu zasnovanom na znanju. Reforme obrazovanja u Evropi usmerene su u pravcu otvorenijih i fleksibilnijih formalnih sistema obrazovanja, kao i u kreiranja novih modela obrazovanja i obučavanja, koji će zadovoljiti različite kategorije sadašnjih i budućih „učenika“. To sugeriše da Srbija mora adaptirati svoj sistem redovnog obrazovanja i otvoriti ga za odrasle. U tom svetlu srednje stručne škole nužno moraju biti koncipirane kao multiprogramske i multigeneracijske ustanove. Srednjim stručnim školama treba omogućiti da otvore „drugi kanal“ rada (rad sa odraslima) kako bi sačuvalе svoje kapacitete i istovremeno doprinele ekonomskom napretku i razvoju ljudskih resursa.

³⁴ Nepublikovani podaci Ministarstva prosvete i sporta

U tom smislu u Srbiji je tokom 2004. godine u okviru pet srednjih stručnih škola otvoreno pet centara za kontinuirano obrazovanje odraslih (Bor, Beograd, Niš, Kragujevac, Zrenjanin). Centri su osposobljeni da deluju na tržištu obrazovanja i razvoja radne snage, istražuju potrebe za znanjima, veštinama i radnim kompetencijama, kreiraju module i programe osposobljavanja i obuke i isporučuju ih krajnjim korisnicima na način koji je saglasan sa njihovim potrebama i mogućnostima učenja i standardima obrazovanja. Predviđeno je da centri ostvaruju svoju delatnost kroz:

- a) razvoj i realizaciju:
 - redovnih programa stručnog obrazovanja koji vode ka sticanju zanimanja odnosno kvalifikacije, kroz redovnu ili instruktivno-konsultativnu nastavu ili njihovu kombinaciju;
 - kratkotrajnih certifikovanih programa stručnog osposobljavanja, obuke i usavršavanja (inicijalnog obrazovanja, prekvalifikacija, dokvalifikacija i osvežavanja znanja), odnosno obuke za nezaposlene;
 - programa kontinuiranog stručnog usavršavanja za zaposlene;
 - programa poslesrednjeg stručnog obrazovanja;
 - programa neformalnog obrazovanja i učenja specifične namene;
- b) akreditaciju prethodnog učenja
- c) informisanje, savetovanje i vođenje u izboru programa obuke, osposobljavanja i karijerno vođenje obrazovanja u skladu sa individualnim preferencijama, potrebama lokalne zajednice i tržišta rada, koji se ostvaruju u tesnoj saradnji sa Nacionalnom agencijom za zapošljavanje, odnosno njenim regionalnim i lokalnim biroima
- d) konsalting - specifične usluge preduzećima za razvoj ljudskih resursa, analiza potreba za znanjima i veštinama i analiza potreba za obukom i osposobljavanjem, konsalting za razvoj planova ljudskih resursa i sl.

4. Preporuke

Ukoliko želi da se značajno približi ostvarenju Milenijumskih ciljeva i uveća svoje šanse za ispunjenje smernica iz Kopenhagenske i Lisabonske deklaracije Srbija nužno mora da izgradi društveni ambijent i kreira sistem za obrazovanje i obuku odraslih čije su osnovne karakteristike: relevantnost, fleksibilnost, efikasnost, efektivnost, pristupačnost i održivost.

Prevazilaženje postojeće situacije u prvom redu podrazumeva inoviranje i reorganizaciju sistema obrazovanja, posebno sistema srednjeg stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih. Ekonomski rast, veća produktivnost, prevazilaženje siromaštva pre svega podrazumevaju restrukturiranje ljudskog kapitala, i uvećanje njegove vrednosti. Obrazovanje je osnovni mehanizam socijalnog i ekonomskog oporavka Srbije i njenog uspešnog odgovora na izazove sa kojima se suočava.

Ono se mora prepoznati kao osnovni instrument i mehanizam stimulisanja ekonomskog rasta, povećanja zaposlenosti i zapošljivosti, privrednog restrukturiranja i tehničko-tehnološkog razvoja. Zbog toga je neophodno redefinisati ciljeve, organizaciju i strukturu celokupnog sistema obrazovanja, zasnovati ga na konceptu doživotnog učenja i učiniti dostupnim svim kategorijama stanovništva. Mora se prevazići stanje u kojem su učenje i obrazovanje dostupni samo deci i mladoj generaciji i stvoriti legislativne, materijalno-finansijske i institucionalne pretpostavke za obrazovanje i učenje odraslih.

Smanjenje nezaposlenosti, redukcija siromaštva, povećanje produktivnosti i konkurentnosti radne snage kroz mehanizam obrazovanja zahtevaju:

- povećanje ulaganja u obrazovanje, posebno alociranje budžetskih sredstava za obrazovanja odraslih;
- distribuciju nadležnosti i odgovornosti za obrazovanje odraslih među različitim ministarstvima, pre svega između Ministarstva prosvete i sporta, Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike i Ministarstva za lokalnu upravu;
- legislativno uređenje područja obrazovanja odraslih;
- revitalizaciju i širenje mreže škola za osnovno obrazovanje odraslih;
- «otvaranje» redovnih škola za odrasle, odnosno njihovo programsko i organizaciono prilagođavanje potrebama odraslih i osposobljavanje za realizaciju programa namenjenih odraslima, što podrazumeva otvaranje centara za obuku i kontinuirano obrazovanje u srednjim stručnim školama;
- uključivanje postojeće mreže institucija i organizacija za obrazovanje i učenje odraslih (radnički, narodni i otvoreni univerziteti i centri za obrazovanje u preduzećima) u sistem obrazovanja i obuke;
- jačanje obrazovne funkcije preduzeća i razvoj mogućnosti za učenje na radnom mestu;
- uspostavljanje efikasnih načina participacije socijalnih partnera i obezbeđenje njihovog uticaja u obrazovanju odraslih kroz osnivanje sa-

veta za stručno obrazovanje i obuku i osnivanje lokalnih saveta za razvoj ljudskih resursa;

- uspostavljanje sistema za osiguranje kvaliteta što uključuje sistem akreditacije institucija i programa obrazovanja, a posebno razvoj sistema i procedura akreditacije i certifikacije programa obuke i usavršavanja za tržište rada;
- razvoj nacionalnog okvira kvalifikacija i sistema za validaciju neformalno stečenog znanja i kompetencija

Miomir Despotović
Faculty of Philosophy, Belgrade

ADULT EDUCATION - AN INSTRUMENT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

- Abstract -

The paper considers possibilities to reach and fulfill, through adult education, goals and guidelines emphasized in the key international documents (Millennium goals, Copenhagen and Lisbon processes) in Serbia, so that it can become a partner and equal participant in an interdependent world, and especially in the EU, as its cultural, economic and political environment. Based on the analysis of primary indicators of social and economic development and the state of the secondary vocational education system and adult education, priorities were defined in the field of adult education policy, with a goal to promote the development potential of adult education and transform it in an efficient instrument of socio-economic development in Serbia.

***Key words:* adult education, elementary adult education, vocational adult education, aims of adult education.**